

І. Є. ЦЕПЕНДА (Івано-Франківськ)

ОПЕРАЦІЯ “ВІСЛА” В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Понад півстоліття віддаляє нас від події, яка увійшла в історію під кодовою назвою операція “Вісла”. Однак дискусії навколо цієї трагічної для польських громадян українського походження акції не припиняються у польській історіографії. Одна з причин цього полягає в тому, що дана проблема несе не тільки історичний тягар, але насамперед має політичне та економічне нашарування, оскільки невирішеним залишається питання про відшкодування збитків, завданих виселенням з Польщі українцям.

Невипадково після обрання першого демократичного парламенту III Речі Посполитої Сенат прийняв 3 серпня 1990 р. постанову, в якій засудив операцію “Вісла”, підкресливши, що під час її проведення було застосовано “притаманну тоталітарним системам умову колективної відповідальності”¹. В той же час нижня палата польського парламенту не підтримала цю постанову, що свідчило про протилежність позицій різних верств суспільства щодо оцінки зазначеної події.

Протягом останнього десятиріччя польська інтелектуальна еліта неодноразово поверталася до даного питання. Зокрема, показовим щодо цього став “Заклик у річницю операції “Вісла”, опублікований в 1997 р. у паризькому часопису “Культура”². Незважаючи на неодноразові спроби об’єктивно оцінити цю проблему, наслідки операції й досі викликають гострі суперечки серед українців Польщі та певної частини польського суспільства. Тому невипадковою є полярність позицій різних представників польської історіографії при аналізі причин та наслідків “Вісли”.

Польські історики почали досліджувати окремі аспекти операції “Вісла” ще у другій половині 50-х років, але й досі тема не вважається повністю розкритою. Перший етап періодизації досліджень на цю тему припадає на час існування Польської Народної Республіки — з другої половини 50-х до кінця 80-х років. Саме тоді з’явилися численні публікації військових істориків та безпосередніх учасників тих подій, в яких робилися спроби обґрунтувати необхідність та доцільність проведення депортаційної акції стосовно українського населення.

Початок другого етапу датується кінцем 80-х років, які характеризувалися перемогою у Польщі демократичних сил. Проте якщо історики ПНР були практично одностайні у своїх висновках щодо потреби проведення операції “Вісла”, то сучасних дослідників цієї проблеми слід поділити на кілька груп.

До першої групи віднесемо дослідників Б. Бобуся, З. Пальського, В. Філяра, які вважають, що основною метою операції “Вісла” була боротьба проти УПА, внаслідок чого депортація українців була вимушеним кроком. Другу групу дослідників (Б. Скарадзінський, Т. Ольшанський, Г. Мотика, А. Хойновська) у польській історіографії прийнято називати “ревізіоністами”, бо їхня концепція ґрунтується на перегляді попередніх оцінок шляхом введення до наукового обігу нових джерел та нової інтерпретації відомих документів.

До цієї групи слід віднести й польських дослідників українського походження Є. Місила, Р. Дрозда, Б. Гука, В. Мокрого, І. Галагіду, які на підставі вивчення архівних документів дійшли висновку про переважання політичних, а не військових чинників при підготовці та проведенні операції “Вісла”. Останнім часом у польській історіографії робляться спроби вважати праці цієї групи істориків навіть здобутками української історіографії³.

Говорячи про дослідників даної проблеми, природно виключаємо з їх числа Е. Пруса, В. Поліщука та Я. Вільчура, публікації яких мають яскраво пропагандистський і тенденційний характер і в середовищі польських істориків вважаються ненауковими.

Аналіз наукових розвідок польських учених, які досліджують операцію “Вісла”, дає змогу виділити кілька проблем, що залишаються дискусійними у польській історіографії.

Стрижнем, навколо якого тривають дискусії істориків, залишається питання про доцільність проведення депортації українського населення під час здійснення бойових операцій оперативної групи “Вісла” проти підрозділів УПА. Історики ПНР одностайно намагалися аргументувати необхідність проведення такої переселенської акції. Зокрема, польський дослідник, генерал бригади Я. Чапля вважав, що рішення про переселення, незважаючи на різні оцінки цієї події, “позбавило підпілля УПА суспільної бази і практично знищило коріння терористичної діяльності”⁴. На неможливості уникнення переселення через внутрішні й зовнішні обставини наголошував М. Редзінський⁵.

В свою чергу В. Пьонтковський зауважував, що два елементи рішення про проведення операції “Вісла” — ліквідація УПА і переселення українців — взаємно доповнюють одне одного, оскільки без їх одночасної реалізації не можна було в найкоротший термін ліквідувати збройне підпілля та розв’язати проблеми української меншини в Польщі⁶. Тобто дослідник узалежнив ліквідацію УПА від розв’язання української проблеми в Польщі, хоча інші науковці намагалися підкреслити, що основною метою операції “Вісла” була боротьба проти УПА.

Сучасні дослідники не обмежуються тезою про політичну і військову небезпеку, яку становило для Польської держави українське підпілля. На думку Б. Бобуся, важливим чинником, який мав вплинути на прийняття певних рішень щодо української меншини в перші повоєнні роки, була її нелояльна позиція стосовно Польської держави у період німецької (1939—1944) і радянської (1939—1941) окупацій⁷. Дослідник звертає увагу також на важливий аспект — прагнення комуністичної влади використати в своїх інтересах антиукраїнські настрої частини польського суспільства,

яке опозиційно ставилося до влади. На його думку, тоді до влади прийшли сили, які не мали громадянської підтримки. Саме вони розпочали заміну пропагованої раніше концепції багатонаціональної Польщі в кордонах Ягеллонів на п'ястівську ідею — національно єдиної держави, що в свою чергу давало їм шанс для об'єднання і здобуття прихильності суспільства ⁸.

Думку про доцільність ліквідації українських партизан в Польщі висловлює й один з перших дослідників цієї проблеми у III Речі Посполитій Т. Ольшанський. Його основний аргумент полягає в тому, що будь-яка держава не може дозволити перебування на своїй території ворожої збройної сили. Натомість дослідник слушно зауважує, що водночас це не виправдовує застосування методу виселення. На його думку, навіть за умови необхідності виселення з цих територій цивільного населення потрібно було його зосередити в таборах-селах, під сильною охороною, а після закінчення операції дозволити йому повернутися до рідних домівок. Автор зазначає, що за тих обставин такої необхідності не було, оскільки навіть у боротьбі з польським підпільним відділом “Вогню”, який підтримувала значна частина місцевого населення, і який діяв на території із значно складнішим ландшафтом, ніж Бескиди, не було застосовано метод виселення ⁹. В свою чергу Є. Місило вважає, що ліквідація УПА була другорядним завданням у планах польського комуністичного керівництва розв'язати українське питання в країні ¹⁰. На користь своєї тези він наводить дані польських військових істориків про втрати цивільного населення внаслідок дій УПА. Згідно з цими даними, у 1945 р. загинуло 368 цивільних осіб, у 1946 р. — 98, а з січня до березня 1947 р. — 10 осіб. Є. Місило робить логічний висновок про спад активності українського підпілля напередодні проведення операції “Вісла”, яке відповідно до інструкцій свого командування повністю змінювало тактику ¹¹.

Однією з основних тез, яка “виправдовувала” необхідність проведення депортації українців, була діяльність УПА на цих теренах. Польські дослідники не мають одностайної думки щодо кількісного складу підрозділів УПА. На думку І. Блюма, в діючих куренях УПА налічувалося майже 2500 осіб, окрім того, цивільна мережа ОУН становила кілька тисяч чоловік ¹². А. Хойновський та Т. Ольшанський вважають, що на той час в УПА було близько 1,8 тис. осіб ¹³. У свою чергу військовий історик В. Філяр переконаний, що у формуваннях УПА діяло приблизно 2500 осіб, а також майже 3000 членів ОУН та 200 чол. зі Служби Безпеки ОУН, тобто загалом в ній налічувалося майже 6000 осіб ¹⁴.

Природно виникає запитання: “Чому українські підпільники, яких було значно менше, ніж польських, не потрапили під амністію в лютому 1947 р.?” З цього питання існують дві полярні точки зору. Так, Ф. Сікорський вважає, що ОУН та її збройне запліччя УПА прагнули відокремити частину території Польської держави. Саме цей факт, а також “фашистський характер ОУН вплинули на те, що організація не була охоплена амністією в лютому 1947 р., після виборів до Сейму” ¹⁵.

На думку Т. Ольшанського, амністія практично повністю зняла напругу в “польському” лісі. Відповідно українську проблему польський уряд міг розв'язати одним розчерком пера, але не прагнув цього зробити. Причини такого рішення можна шукати в непольському характері УПА, оскільки тодішнє “національне поєднання” мало стосуватися виключно поляків ¹⁶. Т. Ольшанський слушно вважає, що з багатьох причин значна частина воїнів УПА, особливо новобранці та члени самооборони, скористалися б амністією, але польський уряд не мав наміру вирішувати україн-

ську проблему за допомогою політичних методів¹⁷. Аналогічних позицій дотримується Г. Мотика, зазначаючи, що непоширення амністії щодо членів УПА було здійснено комуністичною владою з метою отримати підстави для проведення акції виселення¹⁸.

Офіційним приводом для початку операції “Вісла” стала смерть легендарного польського генерала, заступника міністра оборони країни К. Сверчевського. До 1989 р. дослідники акцентували особливу увагу на цій події, підкреслюючи, що вона “переповнила чашу народного гніву”. Відомо, що це вбивство було використане для широкомасштабної кампанії з метою узаконити необхідність виселення українського населення. Крім того, автори розвідок на дану тему твердили, що засідка, влаштована УПА з метою вбивства генерала, була випадковою, оскільки рішення про рокову для нього інспекційну поїздку К. Сверчевський прийняв протягом трьох—п’яти хвилин¹⁹.

Тільки з кінця 80-х років з’являються публікації, автори яких поставили під сумнів однозначність висновків стосовно смерті К. Сверчевського. Зокрема, висловлювалися припущення про невикладковий характер смерті генерала та заінтересованість у ній комуністичних спецслужб (Т. Ольшанський, Є. Місило, Р. Дрозд, Г. Мотика)²⁰.

Справа про вбивство підрозділами УПА генерала К. Сверчевського залишається таємницею, хоча дедалі більше фактів свідчать про можливу причетність до неї польської комуністичної верхівки. За результатами розслідування обставин смерті К. Сверчевського було підготовлено досить критичний рапорт, загальний висновок якого зводився до того, що охорона генерала на трасі Балігород—Цісна була недостатньою²¹. Натомість викликає подив наказ, підписаний міністром оборони маршалом М. Жимерським та першим заступником міністра оборони М. Спихальським, яким командир 8-ї дивізії піхоти Ю. Білецькому та командир 34-го полку піхоти підполковнику Я. Герхарду, відповідальним за безпеку доручених їм осіб, були винесені тільки суворі догани²².

До розслідування цієї справи повернулися після грудня 1970 р., але при загадкових обставинах з квартири колишнього міністра М. Нашковського були викрадені документи, які стосувалися роботи відповідної комісії, а через декілька днів вбито одного з членів цієї комісії та безпосереднього учасника тих подій Я. Герхарда²³.

Не торкаючись питання про замовників вбивства К. Сверчевського, слід погодитися з твердженням Є. Місила, що смерть генерала була використана певними колами для обґрунтування рішення про виселення українців і проведення агресивної пропагандистської кампанії, яка поглибила антиукраїнські настрої в польському суспільстві²⁴. Однозначно можна стверджувати, що вбивство К. Сверчевського стало пропагандистським приводом до заздалегідь спланованої операції.

У польській історіографії існують різні думки щодо термінів прийняття рішення про початок підготовки депортаційної операції. Цілком природно, що історики ПНР пов’язували їх з убивством генерала К. Сверчевського, тобто кінцем березня 1947 р. У той же час частина сучасних дослідників, зокрема Т. Ольшанський, вважають, що велика операція проти УПА і українського населення в Польщі була підготовлена ще в 1946 р. При цьому останній наголошує, що зразком для ініціаторів проведення операції стала сталінська школа “вирішення національних питань, яку представляли численні радянські інструктори, особливо в службі безпеки та війську”²⁵.

В свою чергу Є. Місило та Р. Дрозд конкретизують питання, вважаючи, що підготовка до виселення українського населення в північно-західні воєводства розпочалася в другій половині 1946 р., а в січні 1947 р. влада приступила до організаційно-технічного опрацювання акції²⁶. Саме в січні 1947 р., на думку Є. Місила, розпочалися інтенсивні приготування до реалізації операції, коли, виконуючи наказ Генерального штабу, військові частини, які діяли проти УПА у південно-східних воєводствах, приступили до підготовки списків українських та змішаних сімей²⁷.

До речі, немає однастайності і в питанні про дату прийняття правового рішення щодо початку операції “Вісла”. Дослідник лемківської проблеми К. Пудло погоджується з Т. Валіховським, що підставою для нього стали розпорядження Державного комітету безпеки за № 00189/111 від 17 квітня 1947 р., а також наказ Верховного головнокомандувача Війська Польського²⁸. Більшість науковців все ж схиляються до думки, що юридичною основою була постанова Президії Ради Міністрів від 24 квітня 1947 р.²⁹ Звичайно, не має принципового значення час прийняття остаточного рішення, оскільки датування коливається в межах тижня, але з огляду на його юридичну основу 24 квітня є більш аргументованою датою, оскільки план проведення операції включав комплекс розпоряджень та інструкцій, розроблений усіма причетними відомствами 17–23 квітня 1947 р., на основі яких було прийняте остаточне рішення.

Одним з важливих питань є достовірність інформації державних органів влади щодо кількості українського населення в Польщі після завершення репатріації 1944–1946 рр. Відомо, що під час підготовки операції “Вісла” генерал С. Моссор інформував про те, що у південно-східних воєводствах залишилося приблизно 4876 українських родин (20 306 осіб)³⁰. Саме в 60-ті роки у польській історіографії з’являються інші дані про кількість українського населення у Польщі наприкінці 1946 — на початку 1947 р. Як вважає І. Блюм, після смерті генерала К. Сверчевського була зроблена спроба здійснити новий підрахунок кількості українського населення, яке залишилося. Тоді адміністративні органи дійшли висновку, що в Польщі проживало майже 80 тис. українців³¹. Значно пізніше з’явилися документи, які засвідчують, що 25 вересня 1946 р. політичний департамент Міністерства громадської адміністрації видав наказ підготувати дані про кількість українського населення в південно-східних воєводствах. За даними воєводств, на цих територіях залишилося 50 072 українця³².

Дискусії у рамках міжнародного наукового семінару “Україна та Польща: тяжкі питання” свідчать, що частина польських істориків використовують ці розбіжності для обґрунтування причин складних матеріальних умов, в яких опинилися українці після їх виселення на північно-західні території. Водночас різні дані про кількість українців у Польщі частково проливають світло на так звану проблему “руки Москви” в цій операції.

У польській історіографії має місце прагнення розділити відповідальність за проведення операції “Вісла” або навіть частково перекласти її на СРСР³³. Звичайно, не можна заперечити той факт, що польський комуністичний уряд мав можливість запозичити в СРСР досвід проведення численних депортацій. Крім того, за здійсненням операції “Вісла” спостерігав радянський генерал Серов, головний радник у Міністерстві громадської безпеки Польщі³⁴. В той же час дослідники не виявили документи, які б однозначно свідчили про причетність Кремля до даної операції. Навпаки, архівні матеріали, які є у розпорядженні науковців, свідчать про певну байдужість радянського керівництва до цієї проблеми. Саме розбіж-

ність у цифрах нашо́вхує на думку, що польський уряд з невідомих причин намагався применшити масштаби виселення українського населення, прагнучи заручитися підтримкою Кремля.

Якщо вірити радянським документам, вперше керівництво УРСР дізналося про можливу депортацію 29—30 березня 1947 р., коли міністр закордонних справ УРСР Д. Мануїльський отримав від заступника міністра закордонних справ СРСР В. Гусєва інформацію про те, що “в зв’язку з вбивством генерала К. Сверчевського польський уряд має намір прийняти рішення про поголовне виселення українського населення з Жешівського і Люблінського воєводств на територію колишньої Східної Пруссії. Йдеться про 15—20 тис. чол. Поляки вважають, що, можливо, при такій постановці питання частина українців буде проситися виїхати до УРСР, і позбавляти їх такої можливості непотрібно”. Д. Мануїльський запропонував В. Гусєву відповісти, що уряд УРСР у зв’язку із завершенням репатріації не може прийняти одночасно вказану кількість переселенців³⁵. Безумовно, після такої відповіді шлях до реалізації депортаційної акції був відкритий. Привертає увагу той факт, що радянська сторона отримала інформацію про виселення українського населення вже після вбивства заступника міністра оборони Польщі К. Сверчевського. Як свідчать польські документи, на той час польський уряд мав інформацію про проживання на території країни приблизно 50 тис. українців, але чомусь подав зменшену цифру.

На перший погляд питання про кількість депортованого українського населення в рамках операції “Вісла” не могло стати предметом дискусії, оскільки як у польській, так і в українській історіографії дотримуються цифри близько 150 тис. осіб. Однак польські дослідники розмежовують кількість осіб, виселених під час проведення операції оперативною групою “Вісла” та після фактичної ліквідації цього угруповання, тобто після 31 липня 1947 р. Спираючись на дані Генерального штабу Війська Польського, Є. Місило вважає, що на 31 липня 1947 р. було виселено 140 575 українців, ще 5 тис. осіб вивезли з Люблінщини восени того ж року³⁶, тобто загалом налічувалося трохи більше 145 тис. виселених до кінця 1947 р.

За даними Б. Бобуся з посиланням на інформацію Головного представника уряду з питань евакуації, в рамках операції “Вісла” з квітня до серпня 1947 р. було переселено 142 055 українців. По місяцях ця картина виглядала так: квітень — 4940 осіб, травень — 63 257, червень — 41 036, липень — 32 037, серпень — 786 чол.³⁷ Натомість у працях загального характеру (Т. Ольшанський) зазначається, що в ході акції “Вісла” було депортовано майже 150 тис. українців, у тому числі із Жешувського воєводства — 95 тис. осіб, а з Люблінського — 45 тис.³⁸ На думку А. Хойновської, восени 1947 р. на Люблінщині залишалося приблизно 2 тис. українців, а на Жешувщині — близько 5 тис.³⁹ Дослідниця також стверджує, що переселення тривало до жовтня 1947 р., а окремі особи виїжджали на повернуті землі ще в січні 1948 р. На цей факт звертає увагу й С. Жиромський, вказуючи, що до кінця 1947 р. тільки до Ольштинського воєводства прибули 902 чол., а в першому кварталі 1948 р. — 152⁴⁰.

Останнім акордом депортаційної акції стало виселення в січні—квітні 1950 р. 32 сімей з повіту Новий Тарг⁴¹. К. Пудло також вважає, що виселення повністю закінчилося навесні 1950 р., коли були переміщені на західні землі лемки з Яворок, Шляхтової, Білої, Чорної Води⁴². Що ж до лемківського населення, то в західні воєводства було депортовано його майже 30—35 тис., тобто приблизно 20 % виселених у рамках “Вісли” українців (А. Квілецький)⁴³.

Дослідники проблеми звертають увагу на жорстокі умови, в яких проводилась акція. К. Пудло акцентує увагу на тому, що в районах безпосереднього зіткнення з УПА евакуація здійснювалася швидко, внаслідок чого населення отримувало залежно від ситуації мало часу на залишення села (від 24 до 48 годин). Інколи на світанку приїжджали представники репатріаційних комісій, а ввечері село вже було порожнім ⁴⁴. Т. Ольшанський зауважує, що відомі випадки, коли людям давали 2 години для підготовки до виїзду або дозволяли взяти тільки по 25 кг вантажу на особу ⁴⁵.

На нових місцях не завжди була достатня кількість вільних незруйнованих житлових і господарчих будівель. Незважаючи на надання спеціальних кредитів, темпи їх відбудови не відповідали потребам переселенців (В. Вжесінський) ⁴⁶. На прикладі Ольштинського воєводства С. Жиромський показує, що кількість переселених на нові землі українців на 148 % перевищувала заплановану норму ⁴⁷.

Незважаючи на чітко визначені Генеральним штабом Війська Польського рамки проведення акції “Вісла”, залишається дискусійним питання щодо періодизації операції. На початку 70-х років учасник цих подій М. Редзінський виділив три її фази. Перша фаза (19 квітня — 15 травня) була характерна тим, що частини, які прибули з інших гарнізонів, недостатньо орієнтувалися на місцевості і не мали бойового досвіду ⁴⁸. В ході проведення другої фази (15 травня — 14 червня) виявилася недоцільність використання великих військових підрозділів у зв’язку з розпорошеністю відділів УПА. Основною формою їх боротьби стала організація нічних засідок у тих районах, де розміщувалися регулярні військові частини. В зв’язку з цим останнім довелося приділяти більше уваги розвідці ⁴⁹. Під час третьої фази операції (14 червня — 31 серпня) одним з останніх завдань військових частин було розширення території їх діяльності на захід від Новотарського повіту і далі на північ (разом з Томашівським і Грубешівським повітами) та закінчення переселення українського населення ⁵⁰.

Ф. Сікорський, який був у той час начальником оперативного відділу штабу дивізії КВБ, подає дещо іншу періодизацію “Вісли”, хоча також ділить її на три етапи: перший (20 квітня — 31 травня) — переселення українського населення та проведення розвідувальних і ліквідаційних дій проти УПА та мережі ОУН; другий (31 травня — 30 червня) — операції проти підрозділів УПА і боївки ОУН, їх ліквідація та витіснення з території Польщі; третій (1 — 31 липня) — боротьба з дрібними групами УПА і боївками ОУН та допомога в проведенні сінокосів і жнив ⁵¹.

Сучасний дослідник цієї проблеми Р. Дрозд вважає, що перший етап тривав з 28 квітня до 31 травня і основний акцент було зроблено на переселенні українців з повітів Сянок, Перемишль, Ліско, Бжозів і частково Любачів. Водночас проводилися бойові операції проти куренів “Байди” і “Рена”. Другий етап тривав з 1 червня до 1 липня і характеризувався розширенням операції на повіти Краківського та Люблінського воєводств та ліквідацією куренів “Залізняка” і “Беркута”. На третьому етапі (1 — 31 липня) основними територіями діяльності ОГ “Вісла” стали повіти: Новий Сонч, Любачів та Люблінщина. Особливістю цього етапу було те, що акція переселення поширилася не тільки на нові території, а й повіти, з яких українське населення було виселене раніше ⁵².

Як бачимо, наведені періодизації різняться між собою не тільки хронологічно, а й завданнями, які ставилися перед оперативною групою “Вісла”, та їх реалізацією. Натомість всі вони становлять інтерес для дослідників, оскільки М. Редзінський подав періодизацію, ґрунтуючись на діяльності в операції польського війська, П. Сікорський, враховуючи до-

свід роботи у Корпусі внутрішньої безпеки, а Р. Дрозд, як історик, узагальнив та проаналізував матеріали штабу ОГ “Вісла”.

Природно, існують розбіжності з приводу масштабів втрат УПА та польського війська під час проведення операції “Вісла”. Історики 60-х років вважали, що з квітня до кінця липня 1947 р. УПА здійснила 460 нападів, в результаті яких було вбито 152 цивільні особи, спалено 1118 господарств, висаджено в повітря 11 мостів та знищено 2 залізничні станції, втрати регулярних військ становили: 61 вбитий і 91 поранений (без втрат військовослужбовців КВБ, Відомства безпеки та Міністерства оборони) (І. Блюм)⁵³.

На початку 90-х років дані про кількість загиблих з числа польських військ була уточнена. Так, Т. Ольшанський вказує, що загинуло 186 військовослужбовців Війська Польського та 333 працівники служби безпеки⁵⁴. Аналогічні розбіжності існують і щодо втрат УПА. За підрахунками І. Блюма, відділи польського війська та КВБ провели 357 акцій проти УПА, в результаті яких вбили та взяли в полон 1509 осіб, тобто приблизно 75 % чисельності УПА на квітень 1947 р.; до таборів було заслано 2781 особу; знищено 1178 бункерів⁵⁵. Відповідно до даних Є. Місила, взято в полон 1466 і вбито 655 членів та співпрацівників ОУН і УПА⁵⁶.

На початку 90-х років з’являються статті, присвячені одному з трагічних епізодів операції “Вісла” — “Центральному табору праці в Явожно”, розташованому на території філіалу колишнього концентраційного табору в Освенцимі. До нього потрапляли особи, “підозрювані у зв’язках з УПА”. У польській історіографії ця проблема найбільш детально розроблена Є. Місилом. За його даними, основну частину в’язнів становили українські селяни, які потрапили у табір через так звану “колективну відповідальність”. До Явожно не направляли членів ОУН і УПА, які були захоплені військами⁵⁷. З травня 1947 р. до березня 1949 р. через концентраційний табір пройшло 3936 українських в’язнів, з них 823 жінки та кілька дітей⁵⁸. Більш як 160 в’язнів внаслідок тортур і самогубств загинули⁵⁹.

Наприкінці 90-х років під редакцією В. Мокрого побачила світ колективна праця відомих польських дослідників, в якій було зроблено спробу проаналізувати політичні, економічні та культурні наслідки операції “Вісла” для української громади Польщі та й у цілому для польського суспільства⁶⁰. Одним з найбільш складних наслідків стало створення негативного стереотипу українця в Польщі, який навіть сьогодні зберігається у свідомості певної частини суспільства. На думку В. Мокрого, українсько-польський діалог буде більш конструктивним, коли вдасться відділити кривди, завдані українцям у ході акції “Вісла”, від трагедії поляків на Волині⁶¹.

Підсумовуючи далеко не повний огляд праць польських істориків, присвячених операції “Вісла”, слід відзначити широкий спектр проблематики досліджуваної теми. Польські науковці досить детально проаналізували причини, хід та наслідки операції “Вісла”. Однак це не дало підстав дійти спільного висновку щодо основного питання — доцільності виселення українського населення з політичної, військової та економічної точок зору, внаслідок чого в польській історіографії слід виділити праці кількох груп істориків, висновки яких суттєво різняться. Останнім часом також висловлюються пропозиції розглядати дану проблему не тільки як внутрішньопольську, а й у контексті сталінських депортацій 30—40-х років. Усе це свідчить, що найближчими роками досліджувана тема залишатиметься актуальною не тільки для польської, а й для української історіографії.

- ¹ Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 sierpnia 1990 roku // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedlenczej akcji "Wisła" 1947 roku. — Kraków, 1997. — S. 257.
- ² Детальніше див.: Apel w rocznice "Operacji Wisła" // Kultura. — 1997. — N 3. — S. 3—5.
- ³ M o t y k a G. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939—1948 w polskiej historiografii po roku 1989 // Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku. Kraków, 2000. — S. 172.
- ⁴ C z a p l a J. Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego w latach 1944—1965 // Wojskowy Przegląd Historyczny. — 1965. — N 3. — S. 88.
- ⁵ R e d z i ń s k i M. 8 dywizja piechoty w walce z OUN-UPA (lipiec 1945—lipiec 1947) // W walce ze zbrojnym podziemiem 1945—1947. — Warszawa, 1972. — S. 83.
- ⁶ P i ą t k o w s k i W. Działania 32, 34, 36 pp i 37 pał w składzie 8 DP (lipiec 1945—lipiec 1947) // W walce ze zbrojnym podziemiem 1945—1947. — Warszawa, 1972. — S. 134.
- ⁷ B o b u s i a B. Przesiedlenia ludności ukraińskiej w ramach akcji "Wisła" w świetle akt zespołu Głównego Pełnomocnika Rządu ds. Ewakuacji w Rzeszowie s wybranych akt PUR w Rzeszowie // Rocznik Historyczno-Archiwalny. — 1994. — T. VII/VIII. — S. 210.
- ⁸ Ibid. — S. 213.
- ⁹ O l s z a ń s k i T. Konflikt polsko-ukraiński 1943—1947 // Wieź. — 1991. — N 11—12. — S. 232.
- ¹⁰ Akcja "Wisła". Dokumenty. Opr. E. Misiło. — Warszawa, 1993. — S. 21.
- ¹¹ Ibid.
- ¹² B l u m I. Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945—1948. — Warszawa, 1968. — S. 98.
- ¹³ C h o j n o w s k i A. Ukraina. — Warszawa, 1997. — S. 171; O l s z a ń s k i T. Historia Ukrainy XX w. — Warszawa, 1994. — S. 238.
- ¹⁴ F i l a r W. Działalność OUN-UPA na terenie Polski w latach 1945—1947. W wyd.: Przed akcją "Wisła" był Wołyń. — Warszawa, 1997. — S. 62.
- ¹⁵ S i k o r s k i F. Kabewiaci w akcji "Wisła". — Warszawa, 1989. — S. 175.
- ¹⁶ O l s z a ń s k i T. Wokół Akcji "Wisła" // "Colloquium Narodów". Materiały z Sympozjum "Litwini, Białorusini, Ukraińcy." Polacy — przesłanki pojednania. — Łódź. 1987. — S. 114.
- ¹⁷ O l s z a ń s k i T. Konflikt polsko-ukraiński 1943—1947 // Wieź. — 1991. — N 11—12. — S. 231.
- ¹⁸ M o t y k a G. Tak było w Bieszczadach. Wałki polsko-ukraińskie 1943—1948. — Warszawa, 1999. — S. 405.
- ¹⁹ R e d z i ń s k i M. 8 dywizja piechoty w walce z OUN-UPA... — S. 80; P l ą s k o w s k i T. Ostatnia inspekcja gen. broni Karola Świerczewskiego (23—28.03.1947 r.) // Wojskowy Przegląd Historyczny. — 1983. — N 4. — S. 105.
- ²⁰ O l s z a ń s k i T. Wokół Akcji "Wisła". — S. 114; Akcja "Wisła". Dokumenty. Opr. E. Misiło. — Warszawa. 1993. — S. 23; D r o z d R. Droga na Zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji "Wisła". — Warszawa, 1997. — S. 35—36; M o t y k a G. Tak było w Bieszczadach... — S. 387.
- ²¹ Centralne Archiwum Wojskowe. IV.501.1/A.621. Sprawozdania komisji śledczej w sprawie śmierci generała K. Świerczewskiego oraz raporty uczestników walki. 29.03—2.05.1947, k. 4—6.
- ²² Ibid. — K. 50.
- ²³ Див. детальніше: M o t y k a G. Tak było w Bieszczadach... — S. 387—388.
- ²⁴ Akcja "Wisła". Dokumenty. Opr. E. Misiło... — S.23.
- ²⁵ O l s z a ń s k i T. Konflikt polsko-ukraiński 1943—1947 // Wieź. — 1991. — N 11—12. — S. 231.
- ²⁶ Akcja "Wisła". Dokumenty. Opr. E. Misiło... — S. 18—19; D r o z d R. Droga na Zachód... — S. 33.
- ²⁷ M i s i ło E. Akcja "Wisła". Dokumenty // Mówią wieki. — 1991. — N 3. — S. 1.
- ²⁸ P u d ło K. Dzieje Łemków po drugiej wojnie światowej (zarys problematyki) // Łemkowie w historii i kulturoe Karpat. — Rzeszów, 1992. — S. 358.
- ²⁹ D r o z d R. Geneza i założenia organizacyjne akcji "Wisła" // Słupskie Studia Historyczne. — 1993. — N 2. — S. 125.
- ³⁰ Akcja "Wisła" Dokumenty Opr. E. Misiło... — S. 53.
- ³¹ B l u m I. Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945—1948... — S. 95.
- ³² D r o z d R. Geneza i założenia organizacyjne akcji "Wisła"... — S. 118.
- ³³ T o r z e c k i R. Wisła zaczęła się w Moskwie // Gazeta Wyborcza. — 1997. — 20 maja.

- ³⁴ Olszański T. Historia Ukrainy XX w... — S. 237.
- ³⁵ Депортації. Документи, матеріали, спогади. — Львів, 1998. — Т. 2. — С. 204—205.
- ³⁶ Misiło E. Akcja "Wisła". Dokumenty // Mówią wieki. — 1991. — N 3. — S. 1.
- ³⁷ Bobusia B. Przesiedlenia ludności ukraińskiej w ramach akcji "Wisła"... — S. 240.
- ³⁸ Olszański T. Historia Ukrainy XX w... — S. 240.
- ³⁹ Chojnowska A. Operacja "Wisła" (Przesiedlenie ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne w 1947 r) // Zeszyty Historyczne. — 1992. — N 102. — S. 59.
- ⁴⁰ Żyromski S. Procesy migracyjne w województwie olsztyńskim w latach 1945—1949. — Olsztyn, 1971. — S. 96—97.
- ⁴¹ Chojnowska A. Operacja "Wisła"... — S. 59.
- ⁴² Pudło K. Dzieje Łemków po drugiej wojnie światowej (zarys problematyki)... — S. 360.
- ⁴³ Kwilecki A. Łemkowie. Zagadnienie migracji i asymilacji. — Warszawa, 1974. — S. 102.
- ⁴⁴ Pudło K. Łemkowie. Proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska 1947—1985. — Wrocław, 1987. — S. 32.
- ⁴⁵ Olszański T. Historia Ukrainy XX w... — S. 238.
- ⁴⁶ Wrzesiński W. Proces zasiedlenia województwa Olsztyńskiego w latach 1945—1949 // Problemy rozwoju gospodarczego i demograficznego Ziem Zachodnich w latach 1945—1958. — Poznań, 1960. — S. 211.
- ⁴⁷ Żyromski S. Procesy migracyjne w województwie olsztyńskim w latach 1945—1949. — Olsztyn, 1971. — S. 95—97.
- ⁴⁸ Redziński M. 8 dywizja piechoty w walce z OUN-UPA... — S. 85.
- ⁴⁹ Ibid. — S. 92.
- ⁵⁰ Ibid. — S. 97—98.
- ⁵¹ Sikorski P. Kabewiaci w akcji "Wisła"... — S. 20.
- ⁵² Drozd R. Droga na Zachód... — S. 53—57.
- ⁵³ Blum I. Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945—1948... — S. 102.
- ⁵⁴ Olszański T. Historia Ukrainy XX w... — S. 239.
- ⁵⁵ Blum I. Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945—1948... — S. 102—103.
- ⁵⁶ Misiło E. Akcja "Wisła". Dokumenty // Mówią wieki. — 1991. — N 3. — S. 1.
- ⁵⁷ Misiło E. Jaworzno // Kontakt. — 1990. — N 4. — S. 58.
- ⁵⁸ Ibid. — S. 58, 61.
- ⁵⁹ Akcja "Wisła". Dokumenty Opr. E. Misiło... — S. 24.
- ⁶⁰ Детальніше див.: Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji "Wisła" 1947 roku. — Kraków, 1997. — 465 s.
- ⁶¹ Ibid. — S. 5.

